

UOT 94(479.24)

MƏHARƏT OSMANLI

*Tarix üzrə fəlsəfə doktoru,
Bakı Dövlət Universitetinin dosenti
meharetosmanli77@gmail.com*

İKİNCİ QARABAĞ MÜHARİBƏSİ VƏ AVROPA DÖVLƏTLƏRİNİN MÖVQEYİ

Məqalədə İkinci Qarabağ müharibəsinə Avropa dövlətlərinin ikitərəfli və çoxtərəfli əsasda mövqeyi araşdırılmışdır. Azərbaycan Ermənistanın təcavüzü nəticəsində işğal olunmuş torpaqlarını 44 günlük müharibə nəticəsində işğaldan azad edərək öz ərazi bütövlüyünü təmin etdi. Müharibə dövründə Böyük Britaniya, İtaliya, Almaniya, Macarıstan, Moldova, Bosniya-Hersoqovina, Gürcüstan kimi Avropa dövlətləri Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün bərpa olunması yolunda apardığı müharibəni dəstəklədi. ATƏT-in Minsk qrupunun həmsədr dövlətlərinin təzyiqlərinə baxmayaraq, Azərbaycan həm hərbi, həm də siyasi sahədə qələbə qazandı.

Açar sözlər: İkinci Qarabağ müharibəsi, ərazi bütövlüyü, Avropa dövlətləri, münaqişə, işğal, təcavüz, qələbə.

Giriş. İkinci Qarabağ müharibəsinin başlanmasında Azərbaycanın öz ərazi bütövlüyünü təmin etməsi üçün mühüm beynəlxalq siyasi şərait və Azərbaycanın daxilində xalqın siyasi əzmkarlığı və birliyi böyük rol oynadı. Azərbaycan dövlət müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra 30 il ərzində Ermənistan – Azərbaycan Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin diplomatik yolla həll edilməsi üçün bütün vasitələrdən istifadə edərək, ordu quruculuğu sahəsində mühüm addımlar atdı, dünyanın ən qabaqcıl hərbi potensialına sahib olan dövlətlərdən birinə çevrildi. Azərbaycan dövləti beynəlxalq münasibətlər sistemində gərgin diplomatik fəaliyyət nümayiş etdirərək münaqişənin sülh yolu ilə beynəlxalq hüququn hamılıqla qəbul olunmuş prinsipləri çərçivəsində həllinə tərəfdar oldu. Bunun üçün dünyanın mühüm beynəlxalq təşkilatları – BMT, ATƏT, Avropa Şurası, Avropa İttifaqı, İslam Əməkdaşlıq Təşkilatı çərçivəsində Ermənistanın Azərbaycana qarşı təcavüzünü əks etdirən, onu qınayan bir sıra mühüm qərar və qətnamələr qəbul olunsada, bu sənədlər kağız üzərində qaldı, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həll edilməsi prosesində ikili standartlar nümayiş etdirildi. Lakin Azərbaycan xalqı, Azərbaycan dövləti beynəlxalq hüquq prinsiplərini güc yolu ilə həyata keçirməyə nail oldu. İkinci Qarabağ müharibəsindən sonra Cənubi Qafqazda yeni reallıqlar yarandı. Bu baxımdan İkinci Qarabağ müharibəsində Azərbaycan diplomatiyası və Avropa dövlətlərinin bu məsələdə mövqeyinin araşdırılması mühüm elmi-siyasi əhəmiyyət kəsb edir.

* * *

Dövlət müstəqilliyinin bərpa edilməsindən sonra Ermənistan – Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin sülh yolu ilə həll edilməsi istiqamətində ATƏT-in Minsk qrupu çərçivəsində aparılan danışıqlar öz nəticəsini vermədi. 2016-cı ilin aprelində atəşkəs rejimi dövründə Azərbaycan və erməni qoşunlarının təmas xəttində ən böyük hərbi qarşıdurma baş verdi. Həmin il aprelin 1-2-də bütün cəbhə boyu Azərbaycanın mövqeləri və yaşayış məntəqələri erməni silahlı qüvvələri tərəfindən güclü artilleriya atəşinə məruz qaldı. Aprel döyüşləri nəticəsində erməni tərəfinin xeyli canlı qüvvəsi və hərbi texnikası məhv edildi. Füzuli, Cəbrayıl və Tərtər rayonlarının işğal altında olan 2 min hektardan çox ərazisi azad edildi. Cəbrayıl rayonunun Cocuq Mərcanlı kəndi və Füzuli rayonunun İranla sərhəd ərazilərinin təhlükəsizliyi təmin edildi. Aprel döyüşlərindən sonra Rusiyanın vasitəçiliyi ilə atəşkəs əldə edildi [8]. Aprel döyüşləri Azərbaycan xalqının döyüş əzmini, nəticəsiz danışıqlardan usandığını və Azərbaycan dövlətinin gücünü göstərdi. Aprel döyüşləri İkinci Qarabağ müharibəsinin müjdəçisi oldu.

2018-ci ildə Ermənistanda Nikol Paşinyanın hakimiyyətə gəlişi danışıqlar prosesinə əngəllər törətməyə başladı. Ermənistan rəhbərliyinin sərsəm bəyanatlar verməyə başlaması danışıqları dalana dirədi. 2019-cu ilin martında Ermənistanın müdafiə naziri Nyu-Yorkdakı erməni icmasının nümayəndələri ilə görüşü zamanı “yeni torpaqlar üçün yeni müharibə”nin zəruriliyi haqqında bəyanat verdi. Ermənistan rəhbərliyi danışıqlarda Dağlıq Qarabağın ayrıca tərəf kimi iştirak etməsinə təkid

etməklə və N.Paşinyan isə 2019-cu ilin avqustunda Xankəndinə etdiyi qanunsuz səfəri zamanı “Qarabağ Ermənistandır və nöqtə” deməklə sülh prosesinə ağır zərbə vurdu [8].

2020-ci il iyulun 12-də Ermənistanın silahlı qüvvələri Tovuz rayonunun Ağdam kəndi istiqamətində Azərbaycan silahlı qüvvələrinin Azərbaycan – Ermənistan sərhədindəki mövqelərinə hücumla keçidilər. Hücumun əsas səbəblərindən biri bu bölgənin mühüm strateji əhəmiyyətə malik olması, enerji və nəqliyyat kəmərlərinin məhz bu ərazidən keçməsi idi. Azərbaycanın Tovuz rayonuna qarşı edilən təxribat nəticəsində Azərbaycanın 11 hərbiçisi həlak oldu, bir neçəsi yaralandı, həmçinin dinc sakinlər həyatlarını itirdilər, mülki obyektlərə, kəndlilərin evlərinə və xəstəxana binasına ciddi zərər yetirildi. Bundan əlavə, Ermənistanın hərbi-siyasi rəhbərliyinin məqsədi bölgədə yeni gərginlik mənbəyi yaratmaq və münaqişənin coğrafi genişləndirilməsi yolu ilə özünün də iştirakçısı olduğu Kollektiv Təhlükəsizlik Müqaviləsi Təşkilatının (KTMT) müdaxiləsinə bəraət qazandırmaq idi [11].

İyul hadisələrindən sonra 2020-ci il sentyabrın əvvəllərində separatçı rejimin başçısı Araik Arutyunyan sərt bir bəyanatla çıxış etdi. Onun sözlərindən nəticəyə gəlmək olardı ki, Dağlıq Qarabağ separatçıları üçün Ermənistanla Azərbaycan arasındakı danışıqlar, o cümlədən “Madrid prinsipləri” – münaqişənin tənzimlənməsi məqsədilə ATƏT-in Minsk qrupu tərəfindən Azərbaycan və Ermənistanla təklif olunan əsas paket qətiyyənlə qəbul edilməzdir. Bununla yanaşı, işğal etdiyi Azərbaycan ərazilərinin qanunsuz məskunlaşdırılması ilə bağlı erməni tərəfin həyata keçirdiyi siyasət, Livan ermənilərinin məqsədyönlü şəkildə həmin rayonlara köçürülməsi və Dağlıq Qarabağla Ermənistan arasında yol infrastrukturunun inşa edilməsi vəziyyəti daha da ağırlaşdırdı və danışıqlar prosesini dayandırdı. Yaranmış vəziyyətdə rəsmi Bakıya danışıqları davam etdirməkdən ötrü siyasi müstəvi qalmamışdı [11].

Ermənistanın 2020-ci il sentyabrın 27-də növbəti hərbi təxribatından sonra Azərbaycan Ordusu 44 gün ərzində əks-hücum əməliyyatı apardı. 28 il müddətdə ATƏT-in Minsk qrupu çərçivəsində həllini tapmayan Dağlıq Qarabağ konfliktini ikinci fazasına qədəm qoydu. Müharibə dövründə Ermənistan beynəlxalq hüquq normalarını və humanitar hüquq prinsiplərini pozaraq Azərbaycanın mülki əhalisinə, maddi-mədəni irsinə, mülki obyektlərinə qarşı müharibə cinayətləri törətdi. Aktiv döyüşlərin davam etdiyi müddətdə təcavüzkar hücumlar əsasən Bərdə, Tərtər, Gəncə, Mingəçevir, Ağcabədi şəhərlərinə istiqamətlənmişdi. Mülki əhalini hədəf alan hücumlar arasında ən çox insan ölümü ilə nəticələnənləri oktyabrın 11-i və 17-si Gəncə şəhərinin, oktyabrın 28-i isə Bərdə şəhərinin ballistik raket atəşinə tutulması ilə baş vermişdir. Ümumilikdə İkinci Qarabağ müharibəsi zamanı Ermənistanın Azərbaycan ərazisinə etdiyi raket hücumları nəticəsində 93 dinc sakin həyatını itirmiş, 410 mülki şəxs yaralanmışdır [1].

Qarabağ uğrunda Vətən müharibəsi zamanı oktyabrın 3-də Tərtərin Madagiz kəndi işğaldan azad edilərək orada Azərbaycan bayrağı qaldırıldı, kəndin tarixi adı bərpa olunaraq Suqovuşan adlandırıldı. Azərbaycan Ordusu oktyabrın 4-də Cəbrayıl şəhərini, 9-da isə Hadrut qəsəbəsini düşməndən təmizləyərək Xocavənd rayonunun ərazisində əlverişli mövqeləri ələ keçirdi. Oktyabrın 17-də Azərbaycan Silahlı Qüvvələri Füzuli şəhərini işğalçılardan təmizlədi, ayın 18-də Xudafərin körpüsünün üzərində Azərbaycan bayrağını qaldırdı, oktyabrın 20-də Zəngilan şəhərini, oktyabrın 25-də Qubadlı rayonunu işğaldan azad etdi. Noyabrın 8-də isə Ali Baş Komandan İlham Əliyev Azərbaycan Silahlı Qüvvələrinin Şuşa şəhərini işğaldan azad etdiyini elan etdi [6]. 2020-ci il noyabrın 10-da Azərbaycan, Ermənistan və Rusiya Federasiyası arasında müharibənin başa çatması haqqında birgə bəyanat qəbul edildi. Bəyanata əsasən, 10 noyabr 2020-ci il tarixindən etibarən Dağlıq Qarabağ münaqişəsi zonasında bütün hərbi əməliyyatlar tam dayandırılırdı [3]. Hərbi əməliyyatlar dayandırıldıqdan sonra bəyanatın müddəalarına əsasən noyabrın 20-də Ağdam, 25-də Kəlbəcər, dekabrın 1-də isə Laçın rayonları boşaldılaraq işğaldan azad edildi. Bəyanatın mühüm əhəmiyyətindən biri də Naxçıvanın blokadasına son qoymaq üçün onun Mehri dəhlizi vasitəsilə Azərbaycanın əsas hissəsi ilə quru yollarla birləşdirmə istiqamətində müddəanın əks olunması idi [8].

Beləliklə, Azərbaycan BMT qətnamələrini, beynəlxalq hüquq prinsiplərini güc yolu ilə yerinə yetirərək, müharibədən ərazi itkisi ilə deyil, ərazi bütövlüyünü bərpa edərək çıxdı.

Ermənistanın Azərbaycan ərazilərini işğal etməsi, Dağlıq Qarabağda separatçı rejimin fəaliyyət göstərməsi və Azərbaycan ərazisində ikinci erməni dövlətinin yaradılması istiqamətində beynəlxalq

hüquqa zidd addımların atılması, nəzarətsiz zona formalaşdırılması regionda və Avropada sülhə və təhlükəsizliyə ən böyük təhdidlərdən biri olmuşdur.

Cənubi Qafqaz Rusiya, Türkiyə və İranla yanaşı, ABŞ və Avropa dövlətlərinin də maraq dairəsində olmuş və bu amil regionda gedən geosiyasi oyunlarda və informasiya müharibəsində həlledici əhəmiyyətə malikdir [10]. Vaşinqton Mərkəzi Asiya və Qafqaz Araşdırmalar İnstitutunun direktoru F.Starr regionda yaranmış vəziyyəti aşağıdakı kimi qiymətləndirmişdi: *“Qarabağ məsələsi təkcə Azərbaycanın və Ermənistanın problemi deyil, regional məsələdir və ümumavropa təhlükəsizliyinə ciddi hədədir... təəssüflər olsun Dağlıq Qarabağ münaqişəsi üzündən Cənubi Qafqazda inkişafın olmamasını heç kim açıq sürətdə bəyan etmir, münaqişə ilə bağlı yaranan vəziyyət çox təhlükəlidir. Əgər məsələdə hər hansı irləiləyişə nail olunmasa, vəziyyət daha da pisləşəcəkdir”*[10]. Bu baxımdan dövlət müstəqilliyinin bərpa edilməsindən sonra Azərbaycanla diplomatik-siyasi münasibətlər yaradan Avropa dövlətlərinin İkinci Qarabağ müharibəsində göstərdikləri mövqe mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Azərbaycan Respublikasının Avropanın aparıcı dövlətlərindən biri olan Böyük Britaniya ilə sıx diplomatik-siyasi münasibətləri vardır. İkinci Qarabağ müharibəsi zamanında Böyük Britaniya Azərbaycanın haqlı mövqeyini müdafiə etmiş və onun ərazi bütövlüyünü dəstəkləmişdir. Belə ki, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi ilə əlaqədar BMT Təhlükəsizlik Şurasında Azərbaycanın əleyhinə olan bəyanat layihəsi Böyük Britaniyanın vetosu ilə qəbul edilməmişdir [7].

2020-ci il oktyabrın 19-da isə “BP”-nin Azərbaycandakı Regional Direktoru Qari Cons şirkət adından Azərbaycana de-fakto dəstəyini bildirdi və Azərbaycanın enerji kommunikasiyalarının Böyük Britaniya üçün strateji əhəmiyyətini vurğuladı. Britaniya Xarici İşlər Naziri Dominik Raab isə Britaniya – Türkiyə münasibətlərinin strateji xarakter daşdığını vurğulayaraq, Ankaranı “müttəfiq və dost” adlandıraraq sanki Qərbi Türkiyə ilə mövqeyini yenidən dəyərləndirməyə çağırmış və bir növ bəzi Avropa ölkələrinin, məsələn, Fransa və ya Avstriyanın cəhdlərini tənbeh etmişdir [5].

İtaliya İkinci Qarabağ müharibəsi dövründə Azərbaycanın haqlı mövqeyini müdafiə edərək, onun ərazi bütövlüyünü dəstəkləyən dövlətlərdəndir. İtaliyanın Kampobasso əyalətinin Sepino və San Culiano del Sannio bələdiyyələri, Milan əyalətinin Korbetta şəhər Bələdiyyə Şurası Ermənistanın Azərbaycana qarşı təcavüz, etnik təmizləmə, soyqırımı siyasətini pisləyən və Azərbaycan xalqı ilə həmrəylik nümayiş etdirən sənədlər qəbul etmişdir [4].

Fransa İkinci Qarabağ müharibəsi gedən zaman işğalçı Ermənistanı dəstəkləmişdir. Fransanın Prezidenti Emmanuel Makronun 2020-ci il sentyabrın 30-da Ermənistan və Azərbaycan arasında baş verən münaqişə ilə bağlı bəyanatı problemin həll edilməsi üçün yaradılan Minsk qrupu həmsədr kimi ölkənin vasitəçilik missiyası ilə ziddiyyət təşkil edirdi. Fransa Senatının 2020-ci il noyabrın 25-də qəbul etdiyi “Dağlıq Qarabağ Respublikası”nın tanınmasına dair qətnamə layihəsi haqlı olaraq Azərbaycanın etirazına səbəb olmuşdur [4].

Qarabağ uğrunda Vətən müharibəsi zamanı Avropa İttifaqının əsas üzv dövlətlərindən biri olan Almaniya Xarici İşlər Nazirliyi Ermənistan və Azərbaycanı dərhal bütün hərbi əməliyyatları dayandırmağa çağırmış, kənd və qəsəbələrin atəşə tutulmasından da olduqca narahat olduğunu ifadə etmişdir [2].

Rusiyanın Dağlıq Qarabağ münaqişəsində mövqeyi hərbi əməliyyatların dayandırılmasında həlledici olmuşdur. Rusiya prezidenti Vladimir Putin: *“Ermənistan KTMT çərçivəsində müttəfiqdir, amma Dağlıq Qarabağ Ermənistana aid deyil, odur ki, Qarabağ ərazisindəki hərbi əməliyyatlarla bağlı Rusiya vasitəçilikdən savayı, hər hansı öhdəlik daşımır”*- bəyanatını vermişdir. Rusiya Xarici İşlər Nazirliyi Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin tərəflərini dərhal atəşi dayandırmağa çağırmışdır. 44 günlük müharibə dövründə Rusiyadan Ermənistana daşınan silah-sursat və hərbi texnikanın sayının artırılması ilə bağlı məlumatlar yayılmışdı. Məlumatlara görə, silah-sursat və hərbi texnika Gürcüstan tərəfindən hərbi yüklərin onun ərazisindən daşınmasına qoyulan qadağa ilə əlaqədar olaraq Qazaxıstan – Türkmənistan – İran hava yolu marşrutu üzrə daşınmışdır. Rusiya tərəfi dəfələrlə rəsmi olaraq daşınan yüklərin silah-sursat və hərbi texnika deyil, Ermənistandakı Rusiya hərbi bazasının ehtiyacaları üçün tikinti materialı olduğunu bildirmişdir [7].

İkinci Qarabağ müharibəsində Azərbaycanı fəal dəstəkləyən tərəfdaş dövlətlərdən biri Ukrayna idi. Separatizmlə üzləşən və Azərbaycanın strateji tərəfdaşı olan Ukrayna Qarabağ uğrunda Vətən

müharibəsi zamanı Azərbaycanın haqlı mövqeyini müdafiə etmişdir. Ukraynanın Xarici işlər naziri Dmitro Kuleba ərazi bütövlüyü prinsipinin Ukraynanın xarici siyasətində təməl prinsiplərdən biri olduğunu diqqətə çatdırmışdır: *“Azərbaycan daha əvvəl bizim ərazi bütövlüyümüzü dəstəklədiyi kimi, biz də Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü dəstəkləmişik və dəstəkləyirik”* - bəyanatını vermişdir [12].

Qarabağ uğrunda Vətən müharibəsi dövründə Gürcüstan rəsmiləri də beynəlxalq hüquq prinsiplərini dəstəklədiklərini ifadə etmişlər. Prezident Salome Zuraşvili tərəfləri barışığa çağırmış, bölgədə sülh və əmin-amanlığın qorunmasını dəstəklədiyini bildirmişdir. Gürcüstan Respublikasının 3-cü Prezidenti Mixeil Saakaşvili *“Mənim mövqeyim ərazi bütövlüyü prinsipinə əsaslanır, yəni Dağlıq Qarabağ Azərbaycan Respublikasının suveren ərazisidir və heç bir şey onu dəyişdirməyəcək”* fikrini ifadə etmişdir [4]. Qeyd edək ki, Gürcüstan 44 günlük müharibə dövründə öz ərazisindən və hava məkanından istifadə olunaraq Ermənistanla hərbi yüklərin daşınmasına qadağa qoyub.

Balkan dövlətlərindən Bosniya və Herseqovinanın Rəyasət Heyətinin boşnak üzvü Şefik Djaferoviç və Demokratik Fəaliyyət Partiyasının lideri Bakir İzetbegoviç Azərbaycana dəstək verdiklərini, Ermənistanı qınadıqlarını və vəziyyəti 1992–1995-ci illər arasında Bosniya müharibəsi ilə müqayisə etdiklərini söylədi. Bakir İzetbegoviç Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü qorumaq üçün hər cür haqqı olduğunu və 1990-cı illərdən bəri qovulan azərbaycanlıların öz yurd-yuvalarına qayıtmalarının qarşısını alan Ermənistan silahlı qüvvələrinin həm də mülki əhaliyə qarşı kütləvi cinayətlərin təkrarlanmasına yol verməməsi üçün bu döyüşün mühüm olduğunu bildirdi [13].

Müharibə dövründə Azərbaycanı dəstəkləyən Avropa dövlətlərindən biri də Macarıstan olmuşdur. Macarıstan Xarici İşlər və Ticarət Nazirliyinin verdiyi bəyanatda Dağlıq Qarabağın Azərbaycanın beynəlxalq səviyyədə tanınmış sərhədləri daxilində yerləşməsi göstərilirdi. Macarıstan beynəlxalq hüququn ümumi prinsipi kimi dövlətlərin ərazi bütövlüyü və suverenliyini dəstəkləyirdi. Macarıstan Ermənistan – Azərbaycan Dağlıq Qarabağ münaqişəsi ətrafında eskalasiyanın azaldılması və problemin ATƏT Minsk qrupu həmsədrlərinin məşvəratləri çərçivəsində danışıqlar yolu ilə həllinə tərəfdar idi [9].

İkinci Qarabağ müharibəsi zamanı Avropa dövlətlərindən Yunanıstan və Serbiya Ermənistanla dəstək göstərmişlər. Həm 44 günlük müharibədən əvvəl, həm də müharibə dövründə Serbiyanın Ermənistanla silah satması haqqında təkzibolunmaz məlumatlar əldə olunmuşdur. Bu isə Azərbaycanın haqlı narazılığına səbəb olmuş və bu ölkəyə etiraz bildirilmişdir [4].

İkinci Qarabağ müharibəsi dövründə BMT Təhlükəsizlik Şurasının Ermənistanın Azərbaycana təcavüzü ilə əlaqədar keçirilmiş iki qapalı iclasında ATƏT-in Minsk qrupunun həmsədr ölkələrinin mövqeyi təəssüf hissi yaradır. Belə ki, 2020-ci il sentyabrın 29-u və oktyabrın 19-da BMT Təhlükəsizlik Şurasında Ermənistan – Azərbaycan Dağlıq Qarabağ münaqişəsi ilə bağlı müzakirələr keçirildi. Oktyabrın 19-da BMT TŞ-nin Ermənistanın Azərbaycana təcavüzü ilə əlaqədar keçirilmiş qapalı iclasından sonra ATƏT-in Minsk qrupunun həmsədr ölkələri Rusiya və Fransa xüsusi bəyanat layihəsi hazırlamış və razılaşdırılması üçün üzv ölkələr arasında yayılmışdı. Lakin bəyanat layihəsində Təhlükəsizlik Şurasının münaqişə ilə bağlı qəbul edilmiş dörd qətnaməsinə istinad edilməmişdir. Rusiya və Fransa bəyanatın iki dəfə sükut proseduru vasitəsilə qəbuluna cəhd göstərsələr də, Qoşulmama Hərəkatına üzv ölkələr prinsipial mövqe sərgiləmiş, BMT qətnamələrinə istinad edilməsində təkid edərək beynəlxalq hüququn norma və prinsiplərinə, Qoşulmama Hərəkatının sənədlərinə sadıqlıq nümayiş etdirərək Azərbaycanın haqq işini müdafiə etmişlər. Nəticədə Azərbaycan əleyhinə olan bəyanat layihəsi rəsmən geri götürülmüşdü [10].

Nəticə. Beləliklə, İkinci Qarabağ müharibəsi nəticəsində Azərbaycan təcavüzkar Ermənistan üzərində qələbə qazanaraq öz ərazi bütövlüyünü bərpa etdi. Müharibə dövründə Azərbaycan diplomatiyası bir sıra təzyiqlərlə üzləşdi. Qarabağ uğrunda Vətən müharibəsində Azərbaycanı dəstəkləyən tərəfdaş dövlətlər, eləcə də Avropa ölkələri ilə yanaşı, həm də Ermənistanı müdafiə edən və qeyri-obyektiv mövqe sərgiləyən dövlətlər də var idi. Müharibə onu göstərdi ki, Azərbaycan Avropa dövlətlərinin də qəbul etdiyi BMT Təhlükəsizlik Şurasının müvafiq qətnamələrini güc yolu ilə həyata keçirdi. Münaqişənin həll edilməsi ilə məşğul olan ATƏT-in Minsk qrupunun fəaliyyəti öz nəticəsini vermədi. Müharibə dövründə Minsk qrupunun həmsədr dövlətlərindən olan Fransa Ermənistanı dəstəkləyərək ATƏT-in mandatına zidd olaraq vasitəçilik missiyasında bitərəfliyini pozdu. ATƏT-in Minsk qrupunun digər həmsədri olan Rusiya isə Ermənistanla maddi-texniki yardımlar göstərirdi.

ƏDƏBİYYAT

1. Abbaszadə X. İkinci Qarabağ müharibəsində Ermənistanın törətdiyi müharibə cinayətlərinin təhlili: [Elektron resurs] / – 4 yanvar 2021. URL: <https://lawels.com/2021/01/04/ikinci-qarabag-muharib%C9%99sind%C9%99-erm%C9%99nistanin-tor%C9%99tdiyi-muharib%C9%99-cinay%C9%99tl%C9%99rinin-t%C9%99hlili> [Müraciət tarixi: 04.11.2021].
2. Almaniya XİN döyüşləri dayandırmağa çağırdı: [Elektron resurs] / –27 sentyabr 2020. URL: <https://ordu.az/az/news/172174/almaniya-xin-doyusleri-dayandirmaga-cagirdi> [Müraciət tarixi: 04.11.2021].
3. “Azərbaycan Respublikasının Prezidenti, Ermənistan Respublikasının baş naziri və Rusiya Federasiyasının Prezidentinin bəyanatı: [Elektron resurs] / –10 noyabr 2020. URL: <https://president.az/articles/45924> [Müraciət tarixi: 04.11.2021].
4. Beynəlxalq reaksiyalar: [Elektron resurs] / – URL: <https://azerbaijan.az/related-information/307>
5. Dağlıq Qarabağ və Britaniyanın mövqeyi: [Elektron resurs] / –21 oktyabr 2021. URL: <https://top-center.org/az/ekspert-reyi/3063/daglik-qarabag-ve-britaniyanin-movqeyi> [Müraciət tarixi: 04.11.2021].
6. İkinci Qarabağ müharibəsi - əsas hadisələrin xronologiyası: [Elektron resurs] / – 21 noyabr 2020. URL: <https://www.bbc.com/azeri/region-55031057> [Müraciət tarixi: 04.11.2021].
7. İkinci Qarabağ müharibəsi. Vətən müharibəsi və ya “Dəmir Yumruq” əməliyyatı: [Elektron resurs] / – URL: <https://www.virtualkarabakh.az/az/post-item/52/2871/ikinci-qarabag-muharibesi.html> [Müraciət tarixi: 04.11.2021].
8. Qarabağ uğrunda Vətən müharibəsi (İkinci Qarabağ müharibəsi): [Elektron resurs] / – 25 sentyabr 2021. URL: <http://dim.gov.az/upload/iblock/7e3/7e301bee04e71e6c5b79a7f2db719f2f.pdf>. [Müraciət tarixi: 04.11.2021].
9. Macarıstan Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü dəstəkləyir – XİN: [Elektron resurs] / – 2 oktyabr 2020. URL: <https://modern.az/az/news/258278> [Müraciət tarixi: 04.11.2021].
10. Məmmədov Q. II Qarabağ müharibəsində qələbə həm də Azərbaycan diplomatiyasının geosiyasi meydanda və informasiya müharibəsində böyük uğurudur: [Elektron resurs] / – 13 aprel 2021. URL: <http://newtimes.az/az/relations/7340> [Müraciət tarixi: 04.11.2021].
11. Mirzəyev E. İkinci Qarabağ Müharibəsi: səbəblər və ilkin şərtlər: [Elektron resurs] / – 30 oktyabr, 2020. URL: <https://azlogos.eu/ikinci-qarabag-muharib%C9%99> [Müraciət tarixi: 04.11.2021].
12. Ukraynadan Azərbaycana tam dəstək: [Elektron resurs] / –30 sentyabr, 2020. URL: <https://www.azerbaycan24.com/ukraynadan-azerbaycana-tam-destek> [Müraciət tarixi: 04.11.2021].
13. Džaferović i Izetbegović podupiru Azerbajdzan i osuđuju Armeniju, nadaju se trajnom rješenju: [Elektronski izvor] / – 28. septembra 2020. URL: <https://www.jutarnji.hr/vijesti/svijet/dzaferovic-i-izetbegovic-podupiru-azerbajdzan-i-osuduju-armeniju-nadaju-se-trajnom-rjesenju-15021822> [Müraciət tarixi: 04.11.2021].

МАХАРЕТ ОСМАНЛЫ

*Доктор философии по истории,
Доцент Бакинского Государственного Университета*

ВТОРАЯ КАРАБАХСКАЯ ВОЙНА И ПОЗИЦИЯ ЕВРОПЕЙСКИХ ГОСУДАРСТВ

В статье исследуется позиция европейских государств во Второй Карабахской войне на двусторонней и многосторонней основе. Азербайджан обеспечил свою территориальную целостность, освободив земли, оккупированные Арменией в результате 44-дневной войны. Во время войны такие европейские страны, как Великобритания, Италия, Германия, Венгрия, Молдова, Босния и Герцеговина и Грузия, поддерживали войну за восстановление территориальной целостности Азербайджана. Несмотря на давление со стороны сопредседателей

Минской группы ОБСЕ, Азербайджан выиграл как в военном, так и в политическом отношении.

Ключевые слова: Вторая Карабахская война, территориальная целостность, европейские государства, конфликт, оккупация, агрессия, победа.

MAHARAT OSMANLI

PhD on history,

Associate professor of Baku State University

THE SECOND KARABAKH WAR AND THE POSITION OF EUROPEAN STATES

The article examines the position of European states on the Second Karabakh War on a bilateral and multilateral basis. Azerbaijan ensured its territorial integrity by liberating the lands occupied by Armenia as a result of the 44-day war. During the war, European countries such as Great Britain, Italy, Germany, Hungary, Moldova, Bosnia and Herzegovina, and Georgia supported the war waged to restore the territorial integrity of Azerbaijan. Despite pressure from the OSCE Minsk Group co-chairs, Azerbaijan has won both militarily and politically.

Keywords: Second Karabakh War, territorial integrity, European states, conflict, occupation, aggression, victory.

Məqalənin redaksiyaya daxil olduğu tarix: 04 noyabr 2021-ci il.

Məqalənin çapa qəbul olunma tarixi: 15 dekabr 2021-ci il.

Rəyçilər: t.ü.f.d.Abutalıb Cəlilov, t.e.d. İbrahim Zeynalov.